

Az Alkotmánybíróság értelmezési gyakorlata 1990–2010

I. BEVEZETÉS

A tanulmányban az Alkotmánybíróság első két évtizedének értelmezési gyakorlatát vizsgálom. A testület működésének húsz éve^[1] megfelelő alapot biztosít az alkotmánybíráskodás során alkalmazott értelmezési módszerek felméréséhez és értékeléséhez. Elemzésem azért zárul a 2010-es esztendővel, mert ezt követően, egész pontosan a 2010. évi parlamenti választások utáni időszakban olyan alapvető változások történtek a magyarországi alkotmányosság állapotában, s ennek részeként az Alkotmánybíróság (AB) jogállásában és gyakorlatában, amelyek lényeges cezúrát jelentenek a korábbi periódushoz képest.

E munka alapvető állítása az, hogy az Alkotmánybíróság létrehozása óta nem alakított ki egységes és konzekvens értelmezési gyakorlatot vagy elméletet, azaz nem képviselt koherens jogfilozófiát s nem dolgozott ki a külső megfigyelő által is megismerhető elméleti alapokat, illetve sarokpontokat. Működése során különböző értelmezési módszereket alkalmazott gyakran hasonló jellegű ügyekben is, állandóan változó, eklektikus értelmezési gyakorlatot folytatott, amelynek során döntéseit sokszor alapozta az alkotmányon túli értékekre és érdekekre. Ez nem ismeretlen jelenség az alkotmánybíráskodás történetében, hiszen ismertek olyan gyakorlatok és elméletek, amelyek az értelmezés során az alkotmányszövegen túli forrásokra (is) támaszkodnak. Én azonban ennél többet állítok: azt hiszem, hogy a magyar Alkotmánybíróság döntéseinek jelentős része, beleértve számos, egy-egy alkotmányos intézmény vagy alapjog tekintetében meghatározó jelentőségű „alaphatározatát”, nem valamely jogi felfogáson, hanem politikai vagy más nem-jogi megfontoláson alapult. Úgy vélem, hogy ennek az értékelésnek az igazolása során nem szükséges az AB politikai vagy más elfogultságának bizonyítása, vagy az egyes döntések valódi háttérének feltárása — mivel a testület alkotmányos funkciója a jogi alkotmányvédelem, elegendő annak kimutatása, hogy gyakorlata vagy egyes döntései csupán jogi érvekkel nem védhetők. Ha ugyanis ítélkezési gyakorlata csak nem-jogi érvekkel magyarázható teljes körűen, akkor tevékenysége nem marad az alkotmány(osság) keretei között, s ebből a szempontból nincs jelentősége annak, hogy a valóságban döntéseit milyen egyéb szempontok, politikai vagy morális felfogások és elkötelezettségek, intézményi vagy magánérdekek határozzák meg vagy befolyásolják.

Az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezési gyakorlatának elemzésekor természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az 1949/89. évi Alkotmány nem határozott meg autentikus alkotmányértelmezési módszert. Talán nem is lenne célszerű általános, minden esetben kötelezően követendő értelmezési elméletet vagy kánonokat előírni az alkotmányvédelem számára. Ez azonban semmiképp sem jelentheti azt, hogy az alkotmány-

[1] Az Alkotmánybíróság 1990. január 1-jén kezdte meg működését.

bíráknak (vagy az alkotmányos normák bármely más hivatásos értelmezőjének) korlátlan szabadsága lenne annak eldöntésében, hogy a konkrét ügyben milyen alkotmányértelmezési módszert alkalmazzanak. Ha ugyanis ez így lenne, az alkotmányértelmezés jogilag korlátlan hatalmat jelentene az értelmező számára, mivel a különböző interpretációs módszerekkel ugyanazon normának teljesen eltérő jelentést lehet tulajdonítani.

Megjegyzem, nem ördögtől való az a felfogás, amely szerint az alkotmányos szabályokat rugalmasan kell kezelni, s hogy az értelmezésnek az alaptörvényi normákat éppen hogy mindig a változó körülményekhez kell igazítania, s ezért az alkotmányértelmezők kezét nem lehet megkötöni egy olyan, előre meghatározott értelmezési módszerrel, amely aligha vezet minden lehetséges alkotmányos vita esetén a legjobb megoldáshoz. Ám ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy elfogadható lenne, ha az Alkotmánybíróság bármilyen kötöttség nélkül, tetszése szerint határozná meg, hogy éppen milyen módon értelmezi az Alaptörvényt. Ebben az esetben ugyanis túl nagy veszélye lenne annak, hogy az alkotmánybírák az általuk kívánt eredményhez „választanak” megfelelő módszert, s végső soron saját értékítéleteiket érvényesítik az alkotmányértelmezés során. Sőt, mivel az Alkotmánybíróságnak a magyar közjogi rendszerben az itt vizsgált időszakban nem volt olyan intézményi ellensúlya, amely ellenőrizhette volna tevékenységét, különösen indokolt volt — vagy lett volna —, hogy kiszámítható, következetes és koherens értelmezési gyakorlatot folytasson.

Az alábbiakban először az 1949/1989-es alkotmány néhány olyan jellemzőjét igyekszem összeszedni, amelynek jelentős hatása volt az alkotmányértelmezés hazai gyakorlására. Ezt követően az AB szerepfelfogását veszem szemügyre, legalábbis identitásának azt a részét, amely az értelmezés módjának meghatározására irányult. A következő fejezetben a testület által alkalmazott értelmezési módszereket és eszközöket próbálom meg azonosítani. Látni fogjuk, hogy működése során az AB szinte minden ismertebb értelmezési elvet felhasznált. Ez alighanem minden alkotmánybíróságra jellemző, vagyis hogy az értelmezés módja nagymértékben függ a vizsgált ügyek, illetve a felmerült alkotmányos problémák jellegétől. A magyar Alkotmánybíróság azonban gyakran hasonló típusú ügyekben is különböző értelmezési módszereket alkalmazott, anélkül, hogy magyarázatot adott volna arra, milyen elvek alapján választja meg az alkalmazandó értelmezési módszereket.

Végül a harmadik részben igyekszem bemutatni a vizsgált korszak hazai alkotmánybíráskodásának néhány paradoxonját és olyan független változóját, amelyek legalább részben magyarázhatják az AB eklektikus, számos tekintetben inkoherens alkotmányértelmezési gyakorlatát.

II. AZ 1989-ES ALKOTMÁNYOS ALAPOK ÉS AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG SZEREPELFOGÁSA

Azzal együtt, hogy az 1989. októberi átfogó alkotmányrevízió^[2] eredményeként lényegében egy teljesen új, a nyugati alkotmányos demokráciák jogállami követelményeinek megfelelő alkotmány jött létre, az alkotmányszöveg magán viselte annak a korszaknak

[2] 1989. évi XXXIII. törvény.

a sajátos jegyeit, amelyben megszületett. Ez azt jelenti, hogy szövegezése, egyes szabályozási megoldásai híven tükrözik a rendszerváltás kori hangulatot, az akkori politikai megfontolásokat, sőt egyes esetekben a nemzeti kerekasztal-tárgyalások résztvevőinek tapasztalatlanságát, vagy akár figyelmetlenségét.

Részben hasonló okai voltak annak is, hogy az alkotmányszöveg számos általános, illetve bizonytalan jelentésű fogalmat használt a „demokratikus jogállamtól” az „emberi méltósághoz való jogig”, amelyek értelmezéséhez semmilyen támpont nem volt az 1990-es évek legelején. Ráadásul a szöveg absztrakciós szintje nagyon változó volt: amíg például számos jogot csupán általános formában említett meg, addig néhány másik esetben a jogkorlátozás lehetőségeit is meghatározta. A módosított alkotmány továbbá az eredeti, 1949-es szöveg több maradványát is tartalmazta, mint például a munkához való jogra, vagy az Országgyűlés legfőbb államhatalmi jellegére utaló rendelkezéseket, amelyek nem voltak összhangban az 1989. évi generális revízió elveivel, s az új politikai és társadalmi körülmények között számos problémát okoztak az Alkotmánybíróság számára. De nemcsak a régi szöveg egyes kifejezései, hanem az 1989-es módosítás néhány rendelkezése is megoldhatatlan feladat elé állította a testületet. Így az alkotmány 8. § (2) bekezdésébe foglalt azon alapelv, amely szerint „alapvető jog lényeges tartalmát törvény sem korlátozhatja”, nem csupán nyitva hagyta a kérdést, hogy két alapvető jog lényeges tartalmának konfliktusa hogyan oldható fel, hanem valójában eleve feloldhatatlan, paradox helyzetet idézett elő, amin az sem változtat, hogy az AB — találatekony módon — épp e rendelkezésben találta meg értelmezési hatásköre korlátlanságának hivatkozási alapját.

Az alkotmány államszervezeti része — természetesen módon — az 1989-es alkotmányozók azon politikai szándékai és attitűdjeit tükrözte, amelyekről a tárgyalásos átmenet során konszenzus jött létre. A rendszerváltáskor kialakult, illetve alkotmányban rögzített intézményi megoldások egy része — éppen az eredeti politikai kontextushoz kötöttsége miatt — a későbbiekben ugyancsak számos problémát okozott. A pártok közötti bizalmatlanság, illetve a diktatúra restaurációjától való félelem miatt számos alapvető fontosságú törvény elfogadását kétharmados többséghez kötötték, ami a későbbiekben megnehezítette a hatékony kormányzást.

Az alkotmány nem tartalmazott rendelkezéseket arra vonatkozóan, hogy saját szövegét hogyan kell értelmezni. A rendszerváltáskor létrejött Alkotmánybíróság így az alkotmányvédelemre vonatkozó általános felhatalmazással élve, maga alakíthatta ki az alkotmányértelmezés elveit és standardjait. Mindezek alapján ésszerűnek tűnhet az a felfogás, amely szerint ilyen körülmények között, az új közjogi rendszer alapjainak lefektetése után az Alkotmánybíróság feladata volt, hogy az alkotmány stabilitását úgy őrizze meg, hogy értelmezési gyakorlatával az alkotmányos normákat a társadalmi környezet változó feltételeihez igazítja. Ám a későbbi alkotmányfejlődés ezt az álláspontot nem támasztja alá. Az alkotmány maga ugyanis — a kétharmados parlamenti többségi követelmény megőrzésével — rugalmas maradt, az alkotmányozó hatalom pedig a későbbiekben mindvégig aktív, vagy legalábbis cselekvőképesnek bizonyult.

1990 előtt az alkotmánybíráskodásnak nem voltak hagyományai. Bár 1983-ban létrehoztak egy ún. Alkotmányjogi Tanácsot, annak nem volt jogköre az alkotmány-sértő jogszabályok megsemmisítésére. Az Alkotmánybíróságot így az 1989. évi alkotmánymódosítás új intézményként hozta létre. A kerekasztal tárgyalások során minden oldal az alkotmányosság egyik intézményi garanciáját látta benne. A tárgyaló felek

közi bizalmatlanság egy széles hatáskörű, független alkotmánybíróság létrehozását eredményezte, amelynek mintája alapvetően a német Szövetségi Alkotmánybíróság (*Bundesverfassungsgericht*) volt, jellegét tekintve pedig az alkotmánybíráskodás „európai” vagy „kelsen-i”, centralizált modelljét követte,^[3] amely szerint az Alkotmánybíróságnak kizárólagos jogköre lett a jogszabályok alkotmányossági felülvizsgálatára, az absztrakt normakontrollra. Az AB legfőbb feladata az utólagos normakontroll lett, amelynek jelentőségét nagy mértékben megnövelte, hogy az eljárást bárki, bármely jogszabály alkotmányellenességére hivatkozva kezdeményezhette (*actio popularis*), amelynek eredményeként szinte valamennyi fontos törvény előbb vagy utóbb a testület elé került. Bizonyos aktusok (pl. nemzetközi szerződések) esetén *ex ante*, azaz előzetes felülvizsgálatra is sor kerülhetett. Viszonylag kisebb jelentősége volt az alkotmányjogi panaszoknak, mert az valójában az utólagos normakontroll egy sajátos (egyedi ügyekben, speciális eljárási) formája volt.

Az Alkotmánybíróságot kvázi-bírói szervként hozták létre; jóllehet működése során a bírói függetlenség több biztosítéka érvényesült, sőt még a rendes bírói szervezetrendszerhez képest is különleges védelemben részesült (mint például az alkotmánybírák kiválasztásának módja, elmozdíthatatlansága vagy szervei autonómiájának biztosítása), az igazságszolgáltatás számos alapelve (az eljárás nyilvánosságától a jogorvoslati jogig) nem érvényesült.^[4] Továbbá bármennyire független szervei státussal rendelkezett is, tagjainak kiválasztása a kezdetektől fogva a parlamenti pártok közötti politikai alkufolyamaton alapult, minthogy 11 tagját az országgyűlési képviselők kétharmados többségének szavazatával választhatta meg az Országgyűlés. Ennél fogva csaknem valamennyi alkotmánybíró valamelyik (kormánypárti vagy ellenzéki) oldal jelöltje volt, s újraválasztásuk ugyancsak politikai kompromisszumon alapult. Kiválasztásuk e módja miatt viszonylagossá váltak azok az összeférhetetlenségi szabályok, amelyek a bírák pártpolitikától való függetlenségét voltak hivatottak biztosítani.

Az Alkotmánybíróság 1990 óta igen aktív tevékenységet folytatott, amelynek eredményeként kiterjedt joggyakorlat alakult ki. Ennek során szinte valamennyi olyan klasszikus alkotmányértelmezési problémával foglalkozott, amely a sokkal hosszabb demokratikus tradícióval rendelkező nyugati államok gyakorlatában is előfordult. Mindennek eredményeként a testület nagy tekintélyt szerzett és kiemelkedő pozícióra tett szert a magyar alkotmányos rendszerben. Általános vélemény szerint az AB működésének első, Sólyom László elnöklete alatti (s meghatározó befolyása miatt gyakran Sólyom-bíróságnak nevezett) időszakában „aktivista” gyakorlatot folytatott, mind hatáskörét, mind értelmezését illetően.^[5] Ez azt jelenti, hogy az AB saját jogkörének megállapítása során több absztrakt alkotmányos rendelkezést a maga számára hatásköri felhatalmazásként értelmezett,^[6] illetve bizonyos jogosítványok tekintetében túlterjeszkedett a törvényi szabályokon. Értelmezési aktivizmusán az alkotmányszövegtől való gyakori eltávolodást érthetjük,

[3] E modell fő jellemzőiről lásd például: Cappelletti – Adams, 1966, 1207–1224.; Favoreu, 1986, 16–31.; Brewer-Carías, 1989, 91–92.; Favoreu, 1993, 243–251.; Cappelletti, 1993.

[4] Sólyom, 2001, 114–115.

[5] Halmai, 1999, 5–27.; Halmai, 2002, 189–211.; Schwartz, 2000, 87–108.

[6] Így például az 1949/89-es Alkotmány 8. § (2) bekezdésének érvényesítésén keresztül gyakorlatilag a vizsgált jogkorlátozás szükségességi-arányossági elemzését végezte. (Balogh, 2000, 129.)

amely vagy úgy fordulhatott elő, hogy a testület az alkotmányszöveg jelentéstartományán kívüli értelmet tulajdonított valamely alkotmányos rendelkezésnek, vagy pedig a lehetséges értelmezési megoldások közül önkényesen választott.

Felmerülhet ugyanakkor, hogy ez az aktivizmus az adott körülmények között bizonyos mértékig elkerülhetetlen volt. Az új alkotmány létrehozására irányuló kísérletek kudarcai a rendszerváltást követő két évtizeden keresztül ugyanis nem tették lehetővé, hogy az Országgyűlés mint alkotmányozó hatalom korrigálja az alkotmány ellentmondásait, vagy pótolja szabályozási hiányosságait. Így az Alkotmánybíróság volt az egyetlen olyan intézmény, amely kreatív értelmezéssel megoldhatta azokat az alkotmányos problémákat, amelyek az alkotmánymódosításhoz szükséges politikai konszenzus miatt más módon nem voltak megoldhatók. Ez még akkor is igaz lehet, ha az alkotmánybírósági aktivizmus kétségtelenül olyan területeken is érvényesült, amelyek nem számítottak alulszabályozottnak, vagy amelyek jogági dogmatikája már korábban kidolgozásra került.

Mindenesetre az AB kezdettől fogva aktívan élt az utólagos normakontroll hatáskörével, és hamar nyilvánvalóvá tette, hogy az alkotmány általános megfogalmazású, absztrakt fogalmait, kifejezéseit nem tekinti az alaptörvény holt betűinek, hanem olyan elveknek, amelyek tartalmát az Alkotmánybíróságnak kell meghatároznia. Az alkotmányt a magyar alkotmánybíróság — a némethez hasonlóan — logikailag zárt rendszerként, a benne foglalt elvek és szabályok egységes egészeként fogta fel. Ezt az elvi álláspontot tartalmazta a „láthatatlan alkotmány” koncepciója, amely először Sólyom Lászlónak, a testület első elnökének egy különvéleményében került megfogalmazásra,^[7] később azonban áthatotta az alkotmányértelmezés egészét. Sólyom László elnöksége után az AB gyakorlata az önkorlátozás irányába mozdult el, ami azt jelenti, hogy a testület a korábbiaknál jóval nagyobb jelentőséget tulajdonított az alkotmányszövegnek, működése a kvázi-alkotmányozástól közelebb került a jogászai alkotmánybíráskodáshoz. Ez a változás bizonyos mértékig szükségszerű volt, hiszen az 1990-es években már megszülettek azok az alaphatározatok, amelyek kijelölték a legfontosabb intézmények alkotmányos kereteit. Ugyanakkor az AB megőrizte eklektikus értelmezési gyakorlatát, és nagymértékben támaszkodott saját korábbi határozataira.

III. AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ÁLTAL ALKALMAZOTT ÉRTELMEZÉSI MÓDSZEREK

Az alkalmazott értelmezési módszerek alapján a magyar alkotmánybíróság gyakorlata jól jellemezhető az angolszász alkotmányelméletben kialakult *interpretivism–noninterpretivism* dichotómiával, amely megkülönbözteti az alkotmányszövegen alapuló értelmezési elveket azoktól az interpretációs eljárásoktól, amelyek a szövegen kívüli forrásokat is felhasználnak az alkotmányos rendelkezések jelentésének megállapításához.^[8] Ezért először azokat a módszereket tekintem át, amelyek a normaszöveg-

[7] 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 96–108. A láthatatlan alkotmány kritikáját lásd Törő, 1992, 85–90.; Sajó, 1993; Pokol, 1994, 102–104.

[8] Lásd ehhez Ely, 1980, 1–41. és Goldford, 1990, 255–281.

nek nem tulajdonítottak kiemelt jelentőséget, s azt vizsgálom, hogy ilyen körülmények között mi volt az e körbe sorolható alkotmánybíróági döntések *ratio decidendi*-je, azaz a döntés meghatározó indoka, legalábbis értelmezési szempontból. Ezt követően pedig a szövegalapú értelmezési módszerek alkalmazását elemzem.

1. A szövegtől való eltávolodás és a „láthatatlan alkotmány” az 1990-es évek esetjogában

a) A cél szerinti (teleologikus) értelmezés

Az Alkotmánybíróság, működésének első éveiben, gyakran alkalmazta a norma célja szerinti (teleologikus) értelmezési módszert. Ez a fajta interpretáció nem tartozik feltétlenül a kevésbé szövegtötrött módszerek közé, hiszen ilyenkor a bíróság az alkotmány-szövegbe foglalt rendelkezések célját, funkcióját keresi. A magyar alkotmánybíróság azonban ennek az eljárásnak az alkalmazásakor az egész alkotmányos rendszert vette alapul, vagy olyan általános, absztrakt fogalmak céljára hivatkozott, mint az emberi méltóság vagy a jogállamiság. A problémát az jelentette, hogy miközben az alkotmányból kiolvasható célok nagyon általánosak voltak, s számos értelmezési lehetőséget biztosítottak, az Alkotmánybíróság a szöveggel összhangban lévő több olvasat közül rendszerint kiválasztott egyet, s azt az egyedül alkotmányos értelmezési lehetőségnek nyilvánította. Bár lehetséges, sőt valószínű, hogy meghatározott alkotmányos célok elérése szempontjából vannak megfelelőbb és kevésbé jó megoldások, ám ebből nem következik, hogy csak a legjobb értelmezés egyeztethető össze az alkotmánnyal.

Mivel a lényegét tekintve az 1989-ben módosított alaptörvény új alkotmánynak volt tekinthető, amelynek értelemszerűen nem volt korábbi értelmezési gyakorlata, észszerű megoldásnak tűnt, hogy a különböző alkotmányos rendelkezések jelentésének megállapítása során a jogalkotói célokat vegyék alapul. Csakhogy az AB többnyire nem a valós alkotmányozói célokat vizsgálta, hanem saját maga kívánta meghatározni az egyes alkotmányos intézmények funkcióit, ha úgy tetszik, a közjogi rendszer egészéből fakadó objektív célokat. Így határozta meg például a jogállamiság elvének alkotmányos követelményeit, céljait,^[9] vagy a jogbiztonság tartalmi elemeit.^[10] Az Alkotmánybíróság azonban soha nem tette világossá, hogy az általa meghatározott objektív célokat milyen források alapján állapítja meg, így védtelen volt az olyan kritikákkal szemben, amelyek szerint csupán saját eseti értékítéleteit olvassa bele az alkotmány szövegébe.

A cél szerinti értelmezés módszerét gyakran alkalmazta az AB államszervezeti ügyekben, amikor például a parlamentáris kormányzás, a törvényalkotási folyamat hatékonysága, vagy a stabil és hatékony kormányzás céljaira hivatkozott döntésének indoklásában.^[11] Hasonló módszerrel élt a kétharmados többségi követelmény értelmezése során is a parlamenti döntéshozatal kapcsán. Az alkotmányerejű, illetve „kétharmados” törvények intézményét az 1989. évi alkotmányrevízió vezette be, minősített

[9] 56/1991. (XI. 8.), AB határozat, ABH 1991. 456.

[10] 9/1992. (I. 30.), AB határozat, ABH 1992. 65.

[11] Lásd például 3/1991. (II. 7.), AB határozat, ABH 1991, 15, 17., és 31/2001. (VII. 11.) AB határozat, ABH 2001, 258.

többséget kívánva meg az alkotmányban felsorolt törvényhozási tárgyak esetében. Miután az AB észlelte az ellentmondást a parlamentáris kormányzás, illetve a kormánypárti és ellenzéki frakciók közötti konszenzuskényszer logikája között, igyekezett enyhíteni a minősített többség követelményét, kimondva, hogy csak a szabályozási koncepció lényeges elemei (illetőleg a korábban már kétharmados törvénnyel szabályozott viszonyok) igénylik a kétharmados törvényi szabályozást, más kérdéseket egyszerű többséggel is lehet szabályozni. Az AB ennek kimondásakor a vizsgált — a kétharmados követelményt előíró — alkotmányos rendelkezés funkciójából indult ki, úgy érvelve, hogy a kormánypártok és az ellenzék közötti konszenzusra vonatkozó előírás csak a legfontosabb kérdésekben való együttműködés kikényszerítésére irányult.^[12] Ez egyébként a probléma praktikus, de nem alkotmányozói célmeghatározása volt, amely széles mérlegelési lehetőséget biztosított az AB számára, hiszen a testület fenntartotta azt a jogot, hogy minden ügyben a konkrét eset körülményeinek vizsgálata alapján döntse el, hogy az adott viszony szabályozására vajon vonatkozik-e a kétharmados többségi követelmény, vagy sem.^[13]

b) Az Alkotmány természetjogi és morális olvasata

Ahogy a német szövetségi alkotmánybíróság működésének első éveiben egyes döntéseinek indoklásában a természetjogra hivatkozott,^[14] megalakulása után a magyar AB-t is megkísérettette ez az érvelési mód. A halálbüntetést eltörölő határozat volt a legismertebb döntés, amelyet a testület morális értékekre és meggyőződésre épített. Az AB ebben az ügyben nyíltan eltért az alkotmányszövegtől, amely csak az élettől való önkényes megfosztást tiltotta,^[15] törvényes eljárást kívánva meg a halálbüntetés kiszabásához. Az AB azonban lényegében hibásnak minősítette az alkotmány vonatkozó rendelkezését, s nem vette figyelembe sem az alkotmányozó eredeti szándékát, sem célját, ahogyan a rendelkezés hagyományos értelmezését sem. Ehelyett egy íratlan és dogmatikailag tisztázatlan jogértelmezési technikát, a *lex posteriori derogat legi priori* elvét használta fel, azzal, hogy az alapvető jogok lényeges tartalmának törvényi korlátozását kizáró szabály később került be az alkotmány 54. § (1) bekezdésénél, amely megengedte az élet nem önkényes elvételét (a halálbüntetést).^[16] Figyelemre méltó, hogy az AB a későbbiekben nem alkalmazta ezt a módszert az alkotmány vonatkozásában, ám még fontosabb, hogy indoklásában az élethez és az emberi méltósághoz való jog oszthatatlanságának morális alapjára helyezkedett. Az élethez való jog tartalmának kibontásakor az Alkotmánybíróság ugyancsak morális érveléssel indokolta döntéseit, még ha azt javarészt a német alkotmánybíróság gyakorlatából vette is át, szinte változtatás nélkül.^[17] Ám amíg a né-

[12] 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 61-62.; 1/1999. (II. 24.) AB határozat, ABH 1999, 25.

[13] 31/2001. (VII. 11.) AB határozat, ABH 2001, 262.; 95/B/2001. AB határozat, ABH 2003, 1337.

[14] Lásd Cole, 1969, 246.

[15] Alkotmány, 54. § (1) bekezdés.

[16] 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 92-93.

[17] 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88., 103. Az AB soha nem tisztázta, hogy mit jelent az emberi méltósághoz való jog korlátozhatatlansága, amikor valamennyi belőle levezetett alapjog korlátozhatónak minősült.

met szövetségi alkotmány az „általános személyiségi jog” kategóriáját kiemelt helyen, alkotmányos alapelveként tartalmazza, a magyar alkotmány nem utalt ilyen értékre, így a német konstrukció másolása alighanem valódi alkotmányos alap nélküli egyszerű értékválasztás volt.

Az emberi méltósághoz való jog normatív alapjainak hiánya azért volt különösen szembetűnő, mert az AB azt — ugyancsak német mintára — olyan „anyajognak” tekintette, amelyre minden olyan esetben hivatkozni lehet, amikor az egyéni autonómiát semmilyen konkrét, nevesített alapjog nem védi.^[18] Ezen az alapon azután a következő években az AB egy sor, az alkotmányban nem nevesített jogot „olvasztott ki” az alkotmányból, mint például a vérségi származás megismeréséhez való jog,^[19] a perbeli rendelkezéshez,^[20] a névhez való jog,^[21] vagy a házasságkötés szabadsága,^[22] és mások. Ezzel kapcsolatban fontos hangsúlyozni, hogy a bíróság tárgya nem önmagában e nem nevesített jogok elismerése lehet, hanem a levezetés módjának önkényessége, megalapozatlansága. Az Alkotmánybíróságot érő szakmai kritikák lényege is az volt, hogy a testület magának vindikálta azt a korlátlan jogkört, hogy az alkotmány absztrakt elveiből nagyon is konkrét, nem nevesített jogokat fedezzen fel a láthatatlan alkotmány eszméjére hivatkozva, mások által nem ellenőrizhető vagy megismerhető módon.

A morális elveken alapuló alkotmányértelmezést gyakran azért tartották elfogadhatónak, mert az az 1990-es évek első felében a politikai jogok kiterjesztését eredményezte, s az Alkotmánybíróság e tekintetben igen progresszív szerepet játszott. Ez a fajta értelmezési gyakorlat ugyanakkor a társadalmat megosztó erkölcsi kérdésekben gyakran konzervatív morális értékeket érvényesített. Az AB például alkotmányosnak minősítette a fiatalkorúak egyesülési jogának korlátozását, amely megakadályozta, hogy homoszexuális érdekvédelmi szervezet tagjai lehessenek; fenntartotta azt a törvényt, amely kizárta az azonos neműek házasságát, s az abortusz alkotmányosságával kapcsolatos két döntése szigorította a terhesség-megszakítás feltételeit. A Sólyom-bíróság működése során mindvégig preferálta a történelmi egyházakat; így megerősítette azt a törvényt, amely — kizárólag az egyházi tulajdon vonatkozásában — reprivatizációval oldotta meg a kárpótlást, és nem kifogásolta azt a szabályozást sem, amely csupán a történelmi egyházak számára tette lehetővé tábort lelkészi szolgálat működtetését.

Az Alkotmánybíróság ugyanakkor csak a 2000-es években, vagyis a Sólyom-korszak után hivatkozott egyértelműen az alkotmány morális értékrendjére, mégpedig az államfő kitüntetési jogköre kapcsán. Ennek értelmében a köztársasági elnöknek, hatáskörében eljárva, őrködni kell az alkotmányból következő morális értékek fölött.^[23] Amíg az alapjogok alkotmányos tartalmának meghatározásakor az AB gyakran használta az alkotmány morális olvasatait, gyakorlatában teljesen más értelmezési módszereket is felhasznált.

[18] 8/1990. ((IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 44–45.

[19] 57/1991. (XI. 8.) AB határozat, ABH 1991, 272.

[20] 19/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1991, 115., 1/1994. (I. 7.) AB határozat, ABH 1994, 29.

[21] 58/2001. (XII. 7.) AB határozat, ABH 2001, 527.

[22] 22/1992. (IV. 10.) AB határozat, ABH 1992, 122.

[23] 47/2007. (VII. 3.) AB határozat, ABH 2007, I. kötet, 620.

c) Jog-összehasonlítás, és az alkotmányjogi doktrínák importja

Amint már utaltam rá, működésének első periódusában a magyar alkotmánybíróság mind a korábban bemutatott szerepfelfogását, mind pedig értelmezési gyakorlatát illetően jelentősen támaszkodott a német alkotmánybíróság által kidolgozott elvekre és megoldásokra, kisebb mértékben pedig az amerikai Legfelső Bíróság mintáit követte. Ez nem meglepő egy olyan ország esetében, amelyben az alkotmányos demokráciának nem voltak élő hagyományai, illetve ahol az alkotmánybíráskodásnak nem volt múltja.

Ezzel együtt meglepő volt a mintakövetés módja. Az AB működésének kezdetétől ugyanis a *non licet* elve alapján járt el, amely szerint az Alkotmánybíróságnak el kell döntenie az elé került ügyeket, alkotmányos vitákat, még akkor is, ha azok az alkotmány általános, többféle olvasatot megengedő szövege alapján nem dönthetők el egyértelműen. Ez a felfogás már a halálbüntetést eltörlő határozat óta többséget élvezett a testületen belül, bár szórványos kivételek azért akadtak.^[24] Megjegyzem, ez a szerepfelfogás elvileg egyáltalán nem volt magától értetődő: az AB által követett amerikai Legfelső Bíróság, illetve német alkotmánybíróság értelmezési gyakorlatukat konkrét jogviták során alakították ki, s az ilyen ügyekben eljáró szervnek — akár rendes bírósággént, mint a *Supreme Court*, akár az alkotmányjogi panaszokat elbírálva, mint a *Bundesverfassungsgericht* — valóban mindenképpen döntést kell hoznia. Németországban ez a felfogás továbbá összhangban áll azzal a Rudolf Smend által kidolgozott integrációs elmélettel is, amely az alaptörvényt „logikai-célszerűségi egységnek” tekinti.^[25]

A magyar alkotmánybíróság továbbá egész jogi konstrukciókat vett át más országok gyakorlatából, amint azt már láttuk az „általános személyiségi jog”, az „anyajog” kapcsán, de ugyanilyen módon került átvételre az „élő jog”, vagy az egyenlő emberi méltóság koncepciója, előbbi a német alkotmánybíráskodás, utóbbi Ronald Dworkin elmélete^[26] alapján. A magyar alkotmánybíróság gyakorlatára tehát igazán jellemző volt az alkotmányjog nemzetközivé válása, illetve a nemzetközi bírói diskurzusban való részvétel, ami különösen azért figyelemre méltó, mert ez a fajta mintakövetés nem csak bizonyos értelmezési módszerekre és doktrínákra terjedt ki, hanem az alkotmányjog anyagi részére is, ahogy arra az emberi méltósághoz való jog kapcsán már utaltam,^[27] függetlenül attól, hogy annak megvoltak-e az alkotmányszövegbeli alapjai, vagy sem. Ezek a koncepciók mindenesetre szervesen beépültek a hazai alkotmánybíráskodás gyakorlatába, s úgy váltak bevetté, mintha a magyar alkotmányból eredtek volna. Később a hivatkozott külföldi megoldások és jogesetek inkább már a strasbourgi Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatából származtak, a 2000-es években pedig már nem is került sor egyes doktrínák vagy konstrukciók olyan adaptációjára, mint korábban.

[24] Az Alkotmánybíróság például nem vállalta fel a magzat alkotmányos jogállásának meghatározását, hanem azt olyan törvényhozási „előkérdésnek” tekintette, amelyről az Országgyűlésnek kell döntenie. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 300., 307., 309.

[25] Lásd erről Kommers, 2007, 178.

[26] Ezt a hatást maga Sólyom László ismerte el egy interjúban. (Sólyom – Tóth, 1997, 31–44.) Az Alkotmánybíróság jogállamiság-koncepciója a német és az amerikai felfogásból is merített. (Sólyom, 2001, 142, 4. lábjegyzet.)

[27] Részletesen lásd ehhez Dupré, 2000, 215–221.

A magyar alkotmánybíróság többféle célra is használta a jog-összehasonlítás módszerét.^[28] A legtöbb esetben csupán formális módon hivatkozott külföldi bírósági döntésekre, annak demonstrálására, hogy az AB gyakorlata összhangban van a nemzetközi standardokkal.^[29] Máskor a határozat legitimitációját kívánták növelni, bemutatva, hogy hasonló ügyekben más bíróságok is hasonló következtetésre jutottak: általában az mondható, hogy minél ingatagabb volt az AB döntésének indoklása, annál inkább igyekeztek olyan külföldi bírósági ítéleteket idézni, amelyek megerősítették saját határozatukat. Ezt jól példázza az AB eutanázia-határozatának indoklása,^[30] vagy annak a döntésének az érvelése, amellyel fenntartotta az Országos Választási Bizottság határozatát az azonos neműek házasságára vonatkozó népszavazás kiírásának megtagadásáról.^[31] Az összehasonlító alkotmányjogi érvelés időnként valamely konkrét érvelési mód alátámasztására szolgált, amikor a hivatkozott bíróság — különösen a strasbourgi emberi jogi bíróság vagy a luxemburgi európai bíróság — tekintélyét és érvelésének súlyát próbálták felhasználni. A külföldi precedensek ilyesfajta alkalmazása során gyakran igen szelektív módon választották ki a hivatkozott bírói ítéleteket — az említett ügyek kapcsán is jól megfigyelhető, hogy az AB csak a saját véleményét megerősítő nemzetközi eseteket idézte. A nemzetközi jog-összehasonlítás végül arra is alkalmas lehetett, hogy új ötleteket, érveket szerezzenek az alkotmánybírák az előttük fekvő probléma elbírálásához, különösen az olyan ügyekben, amelyeknek nem voltak hazai előzményei (mint pl. az európai elfogató parancs esetében).^[32]

d) Pragmatizmus

Az Alkotmánybíróság határozatainak jelentős része nem támaszkodik jól felismerhető értelmezési módszerekre. A testület gyakran inkább az egyes döntési alternatívák következményeit mérlegelte, s nem arra törekedett, hogy értelmezési gyakorlatában következetesen érvényesítse valamely konkrét értelmezési filozófia szabályait. Tekintettel az alkotmány szövegének absztrakt jellegére, ez a fajta pragmatizmus alighanem elkerülhetetlen volt az AB számára, ha már egyszer arra az elvi álláspontra helyezkedett, hogy minden elé kerülő alkotmányjogi vitát eldöntjön. A magyar alkotmánybíróság „pragmatizmusa” sok hasonlóságot mutat az amerikai szakirodalomban ismert utilitárius értelmezési stratégiához, amely szerint a bírónak a jogértelmezés során döntéseik társadalmi következményeit is figyelembe kell venniük.^[33]

Az értelmezési pragmatizmus Magyarországon legalább kétféle formában fordult elő. Először az 1990-es években, amikor az AB kinyilvánította, hogy a rendszerváltás, illetve a demokratikus átmenet körülményei befolyásolhatják az alkotmányértelmezést. A kárpótlási ügyek felülvizsgálata során például az AB kinyilvánította, hogy a

[28] Részletesen lásd ehhez, 2010, 47–72., és Szente, 2012.

[29] Sok esetben az AB nemcsak külföldi, illetve nemzetközi bírósági döntésekre utal, hanem egyes országok — különösen Németország, Franciaország és az Egyesült Királyság — szabályozási megoldásait is bemutatja.

[30] 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, ABH 2003. 235.

[31] 65/2007. (X. 18.) AB határozat, ABH 2007. I. kötet, 726.

[32] 32/2008. (III. 12.) AB határozat, ABH 2008. I. kötet, 325.

[33] Posner, 1990, 71–123.; Brison, 1993, 20.

történelmi körülmények olyan speciális helyzetet hoztak létre, amely szokatlan vagy rendkívüli megoldások alkalmazását indokolhatja. Ilyen különleges helyzet alakult ki a kommunista múlt örökségeként például a tulajdonviszonyok vonatkozásában az állami tulajdon túlsúlya által, amely — más indokok mellett^[34] — igazolhatja a termelőszövetkezetek vagyonának ingyenes szétosztását a tagok között. A különleges történelmi körülményekre való hivatkozás a 2000-es években is előfordult, így például akkor, amikor az AB alkotmányosnak minősítette az önkényuralmi jelképek nyilvános viselését megtiltó törvényt.^[35] Ez a döntés, tulajdonképpen praktikus okokból, a politikai közvélemény megváltozását követve megengedőbb volt a véleménynyilvánítási szabadság korlátozhatóságát illetően, mint a korai 1990-es évek alkotmánybíróági gyakorlata.^[36]

Az értelmezési pragmatizmus másik formája, amikor az AB esetenként mérlegeli a lehetséges döntések közvetlen és gyakorlati hatásait, ami befolyásolja, hogy melyik értelmezési változat mellett kötelezi el magát. 1997-ben például a testület kinyilvánította, hogy a törvényalkotási folyamat eljárási hibái alkotmányellenességhez vezethetnek.^[37] Az Alkotmánybíróság azonban hamarosan arra a következtetésre jutott, hogy az elfogadott törvény megsemmisítése túl komoly szankció lenne bizonyos kisebb formális hibák miatt, ezért fenntartotta magának a jogot, hogy esetenként döntse el, hogy az elkövetett eljárási hiba olyan súlyú-e, ami a törvényt alkotmányellenessé teszi, vagy sem.^[38] Ennek alapján az AB 2003-ban például megsemmisítette az ún. kórháztörvényt, mert az Országgyűlés érdemi vita nélkül, változatlan tartalommal szavazta meg újra az államfő által megfontolásra a parlamentnek visszaküldött törvényt.^[39] Ugyanakkor a javasolt új szabályozás hatásvizsgálatának elmulasztását önmagában nem tekintette alkotmány sértőnek, jöllehet annak előzetes elvégzését ugyancsak törvény írta elő.^[40] A „közjogi érvénytelenség” miatti jogszabály-megsemmisítés gyakorlata így nem alapult valamely kidolgozott bírói teszten, hiszen az AB soha nem határozta meg normatív értelemben az alkotmányellenességet okozó eljárási hiba standardjait.

Az Alkotmánybíróság praktikus okok miatt használta rugalmasan mérlegelési jogkörét akkor is, amikor döntött az alkotmány sértő jogszabály megsemmisítésének *ex tunc*, *ex nunc* vagy *pro futuro* hatályáról.^[41] Ez bizonyos esetekben — így például az alkotmányellenes norma egy jövőbeni időpontban való megsemmisítésekor — paradox módon azt jelentette, hogy bizonyos gyakorlati érdekek fontosabbaknak bizonyultak, mint az alkotmányossági megfontolások, hiszen a megfelelő szabályozás időigényessége, vagy a megsemmisítés azonnali következményei nagyobb súllyal estek latba, mint a már deklaráltan alkotmányellenes jogszabály működése.

[34] 16/1991. (IV. 20.) AB határozat, ABH 1991. 58.; 28/1991. (VI. 3.) AB határozat, ABH 1991. 88.

[35] 14/2000. (V. 12.), AB határozat, ABH 2000. 83.

[36] A változó gyakorlat másik példája a nemzeti jelképek megsértését büntetni rendelő rendelkezések alkotmányosnak nyilvánítása. 13/2000. (V. 12.) AB határozat, ABH 2000. 61.

[37] 29/1997. (IV. 29.) AB határozat, ABH 1997. 122–128.; 52/1997. (X. 14.) AB határozat, ABH 1997. 331.

[38] 30/2000. (X. 11.) AB határozat, ABH 2000. 202., 207.

[39] 63/2003. (XII. 15.) AB határozat, ABH 2003. 676–690.

[40] 38/2000. (X. 31.) AB határozat, ABH 2000. 303–313. Ehhez hasonlóan, az AB szerint az Országgyűlés házszabályainak nem minden megsértése vezet a házszabályellenesen elfogadott törvény megsemmisítéséhez. 109/2008. (IX. 26.) AB határozat, ABH 2008. 903–904.

[41] Lásd például: 109/2009. (XI. 18.) AB határozat, ABH 2009. I. kötet, 941.

2. A szövegen alapuló értelmezési módszerek

a) Nyelvtani-logikai értelmezés

Minthogy a magyar jogrendszer a római, illetve civiljogi hagyományokon nyugvó kontinentális jogcsalád része, nem meglepő, hogy a jogértelmezésben Magyarországon mindig is nagy szerepe volt a jogpozitivismusnak. Az Alkotmánybíróság értelmezési gyakorlatára is jellemző, hogy — ha nem is olyan határozottan, mint a rendes bíróságok — döntéseit igyekszik az alkotmányszövegre alapozni. Ez a hagyományos nyelvtani-logikai értelmezés (textualizmus) alkalmazását jelenti, legalábbis az ún. könnyű esetekben, vagyis amikor az alkotmányjogi vita többé-kevésbé egyértelműen megoldható az alkotmány valamely rendelkezése alapján. A magyar alkotmánybíróság a nyelvtani jelentést nem az eredeti szándék szerinti értelemben vizsgálta, vagyis nem azt tartotta irányadónak, hogy a normaszöveg alkotói az alkotmányozáskor mit akartak kifejezni, hanem azt, hogy a szövegnek milyen jelentés tulajdonítható ma. Ennek során a szavak hétköznapi jelentését igyekezett meghatározni, bizonyos esetekben ugyanakkor az alkotmány egyes kifejezéseinek technikai, azaz jogi szaknyelvi jelentéstartalmát vette alapul, ha azok körül széles körű konszenzus alakult ki. Így például az alkotmány azon rendelkezését, amely szerint a parlamenti képviselők tevékenységüket „a köz érdekében” végzik, az alkotmányjogi terminológiának megfelelően a szabad mandátum elve kifejezésének tekintette. Mindennek ellenére a Sólyom-bíróság gyakorta igen bizalmatlannak mutatkozott az alkotmányszöveg nyelvtani jelentéstartalmával szemben. Ahogy elnöke, Sólyom László meglepő nyíltsággal megfogalmazta, „az Alkotmánybíróságnak folytatnia kell azt a munkáját, hogy értelmezéseiben megfogalmazza az Alkotmány és a benne foglalt jogok elvi alapjait, és ítéleteivel koherens rendszert alkot, amely a ma még gyakran napi politikai érdekből módosított Alkotmány fölött, mint láthatatlan alkotmány, az alkotmányosság biztos mércéjéül szolgál; és ezért várhatóan a meghozandó új alkotmánnyal, vagy jövőbeli alkotmányokkal sem kerül ellentétbe.”^[42] Ebben a helyzetben pedig, szól az érvelés, az AB feladata nemcsak az alkotmány jelentésének feltárása, hanem az alkotmányos elvek egységes rendszerbe foglalása is. Ebben a gondolati keretben a „láthatatlan alkotmány” (amelynek koncepciója épp a jogpozitivisták hagyományok miatt részesült oly heves elutasításban) nem a bírák személyes morális értékítéleteinek gyűjteménye, hanem az alkotmányos demokrácia alapelveinek koherens rendszere (lett volna).

A hagyományos felfogás szerint szoros kapcsolat van a nyelvtani és a logikai értelmezés között, mivel a szöveg egyszerű, hétköznapi jelentésének megállapítása is racionális elemzést kíván, amely a logika törvényeit követi. A logikai értelmezés azonban nemcsak a nyelv belső logikájának, hanem a jogi logika törvényszerűségeinek alkalmazását is jelenti, a jogi érvelés olyan technikáinak felhasználását, mint a *contradictio in adjecto* elve, az analógia, az *a maiore ad minus* és más maximák. Ahogy láttuk, egyes kánonok alkalmanként meghatározó szerepet kaptak, mint a például a halálbüntetés eltörlése kapcsán, e segédelvek alkalmazásának szabályai azonban soha nem kerültek kidolgozásra.

[42] Lásd Sólyom László különvéleményét, 23/1990. ((X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 97–98.

b) Az alkotmányozó eredeti szándéka szerinti értelmezés

Az eredeti szándéknak megfelelő (ún. originalista) interpretációt, leszámítva annak ún. intencionalista változatát,^[43] általában a legitim, szövegekötött alkotmányértelmezési mód-szerek között tartják számon. Az originalizmus textualista változatáról már a nyelvta-ni-logikai értelmezésnél volt szó. Eszerint az alkotmány szövegének olyan jelentést kell tulajdonítani, mint amit elfogadásakor az alkotmányozó értett rajta, vagyis az értelme-zésnek a szövegen és annak struktúráján kell alapulnia.^[44] Az alkotmányos szabályok megállapítására ugyanis egyedül az alkotmányozónak volt megfelelő felhatalmazása, az al-kotmányozói szándék legerősebb bizonyítéka pedig maga az elfogadott alkotmányszöveg.

A magyar alkotmánybíróság azonban soha nem követte ezt a felfogást. Ez nem is meglepő az alkotmányszöveg azon részei tekintetében, amelyeket még 1949-ben fogad-tak el, hiszen kis túlzással a rendszerváltás lényege az akkori alkotmányozói akarat tel-jes megváltoztatása volt. Az AB azonban meglehetősen távolságot tartott az 1989/1990-es politikai alkufolyamat eredményeként létrejött új normaszöveggel szemben is, ami már sokkal nehezebben védhető álláspont volt. E bizalmatlanság oka éppen az volt, hogy a szöveg gyakran a rendszerváltás kori politikai törekvéseket tükrözte, amelyek kevéssé feleltek meg egy tisztán alkotmányjogi logikának és értékrendnek. Ennek megfelelően az AB csak igen ritkán hivatkozott az eredeti alkotmányozói szándékra, lényegében csak akkor, ha azokkal maga is egyetértett.

Megjegyezhető még az is, hogy amikor az Alkotmánybíróság mégis történeti ér-telmezésre hivatkozott, mint például a házasság „hagyományos” felfogására az azonos neműek házasságának kizárása érdekében, vagy az ún. „lusztrációs” ügyekben, akkor sem az eredeti alkotmányozói szándékra utalt, hanem a történeti múlt sajátos körülmé-nyeire. Így, bár az eredeti szándék vizsgálatának nagy jelentősége van a rendes bírósági jogértelmezés során, ez nem érvényesült az alkotmányértelmezésben.

c) Rendszertani (kontextuális) értelmezés

A rendszertani, kontextuális vagy strukturális alkotmányértelmezés az egyes alkotmá-nyos rendelkezések alkotmányon belüli helyéből, illetve más szabályokhoz való viszonyá-ból, végső soron pedig az adott jogintézmények általános szabályozási logikájából von le az alkotmányos tartalom szempontjából lényeges következtetéseket. Ez a módszer je-lentős mérlegelési jogkört biztosít az alkotmánybírák számára, mivel lehetőséget biztosít arra, hogy kreatív módon — akár „mögöttes” elvek segítségével — összefüggést találjanak az alkotmány különböző rendelkezései között. Mindenesetre a Sólyom-bíróság lelkesen magáévá tette azt a felfogást, amely szerint az alkotmány egészének jelentése több, mint egyes rendelkezéseinek összessége, s gyakran új alkotmányos elv „kiolvasztásával” elősze-retettel állapított meg lényeges kapcsolatot az alkotmány különböző szakaszai között. Ez a módszer vezetett a „kommunikációs jogok” fogalmának megállapításához, összekap-

[43] Az intencionalista bíró mindig az eredeti jogalkotói szándékot keresi, azt vizsgálva, hogy a szöveg-gel milyen hatást akartak elérni. (Brest, 209–216.); „A jog az, és nem a jogalkotó szándéka, ami számít.” (Scalia, 1997, 17.)

[44] Whittington, 1999, 35.

csolva több különböző jogot, s egyben egyfajta hierarchiába is állítva őket. Ez az eljárás nem jelenti az érintett jogok összemérését, mivel a kontextuális interpretáció szerint azok, egységes rendszert alkotva inkább megerősítik egymást, s nem konfliktusban állnak.

A rendszertani értelmezést az Alkotmánybíróság hatékonyan alkalmazta államszervezeti ügyekben, megerősítve például a bírói függetlenség,^[45] vagy levezetve a hatalmi ágak elválasztásának elvét.^[46]

Egyes esetekben a kontextuális értelmezést nehéz megkülönböztetni a szövegalapú célszerinti (teleologikus) értelmezéstől, amely ugyancsak előfordult az AB gyakorlatában. Így például a testület gyakran hangsúlyozta az alapjogvédelem pozitív vagy „objektív” intézményi oldalát, amely az alkotmány azon célkitűzésének elvi alapján állt, amely szerint az alapjogok „tisztelőben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége” (8. § (1) bekezdés).

3. A bírói tesztek és konstrukciók alkalmazása

Működésének első évtizedében az AB több bírói tesztet és konstrukciót alakított ki, vagy vett át más, külföldi bíróságoktól annak érdekében, hogy azok alkalmazásával konzisztensebbé, átláthatóbbá, illetve kiszámíthatóbbá tegye saját ítélkezési gyakorlatát. Mivel az 1949/89-es alkotmány — a kisajátításra vonatkozó szempontrendszert nem számítva — nem tartalmazott ilyen eljárási formulákat (szemben például a 2011-es alaptörvénnyel, amely szövegébe is felvette az ún. szükségességi-arányossági tesztet, illetve több más értelmezési szempontot is megadott), az AB ezek létrehozásakor szükségképpen szövegen túli megfontolásokat emelt be saját judikatúrájába. Így például különböző tesztek alkalmazott egyes alapjogokra, eltérő szintű vagy mértékű védelmet biztosítva számukra, ami az AB azon felfogásához igazodott, mely szerint az alkotmányos alapjogok között hierarchikus rend van. A testület ugyanis más jogokhoz képest kiemelt értéket tulajdonított bizonyos jogoknak, így mindenekelőtt az élethez és az emberi méltósághoz való jognak, amelyeket e hierarchia csúcsára helyezett, vagy a véleménynyilvánítás szabadságának. Később pedig deklarálta, hogy a büntetőjog alkotmányos garanciái,^[47] illetve a tisztességes eljáráshoz való jog korlátozhatatlan jogok.^[48]

Az AB elkötelezettsége bizonyos alapjogok kiszélesítése mellett más szempontból is ösztönözte az alkotmányon kívüli értékek beemelését az alkotmányértelmezésbe, amint az jól látható volt, amikor az alkotmány jogegyenlőségi klauzulájának hatályát (amely csak az alapvető jogok tekintetében követelte meg az egyenlő bánásmódot) az egész jogrendszerre kiterjesztette — amennyiben a megkülönböztetés sértené az emberi méltóságot. Az alkotmányszöveg jelentősége annyiban maradt meg, hogy a testület a diszkriminációs ügyekben eltérő tesztek kezdett alkalmazni, szigorúbban ítélve meg az olyan megkülönböztetést, amely alkotmányos jogokat sértett (amely esetre az alkotmány jogegyenlőségi klauzulája vonatkozott), mint az olyan diszkriminációt, amely

[45] 38/1993. (VI. 11.) AB határozat, ABH 1993. 261.

[46] 55/1994. (XI. 10.) AB határozat, ABH 1994. 300.

[47] 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992. 77.

[48] 6/1998. (III. 11.) AB határozat, ABH 1998. 91.; 14/2004. (V. 7.) AB határozat, ABH 2004. 266.

nem érintett alapjogot.^[49] Mindazonáltal a jogegyenlőségi klauzula hatályának kiterjesztése és a kétféle teszt alkalmazása egyaránt az AB olyan innovációja volt, amelyeknek lényegében véve nem volt semmilyen szövegbeli alapjuk.

Az Alkotmánybíróság által leggyakrabban alkalmazott bírói technika a német alkotmányjogból átvett szükségességi-arányossági teszt volt, amelyet rendszeresen használt az alapjogok közti, vagy egy alapjog és valamely más alkotmányos érdek konfliktusának feloldására. Eszerint az alapjogok korlátozása akkor alkotmányos, ha az egyidejűleg megfelel három követelménynek: a korlátozás legitim célra irányul, szükséges e cél eléréséhez, s ennek érdekében csak arányos mértékben korlátozza az érintett alkotmányos jogot.^[50] Az AB egyéb standardokat is alkalmazott, mint például a közérdekűség tesztjét a tulajdonkorlátozásokat illetően, vagy az ún. ésszerűségi tesztet a nem alapjogokat érintő, imént említett megkülönböztetések esetén.

A testület igen rugalmasan kezelte ezeket a vizsgálati módokat. Az 1990-es évek közepén például az alkotmányos tulajdonvédelem tesztjét a tulajdonjogon kívüli jogokra is kiterjesztette, így a vagyoni értékű jogokra (azzal, hogy azok funkciója a tulajdonéhoz hasonló a személyi autonómia anyagi alapjainak biztosítását illetően) és az ún. „vásárolt jogokra” (azon az alapon, hogy azok a szociális jogok, amelyek biztosítási — és nem szolidaritási — alapon illetik meg a jogosultakat, erősebb védelmet érdemelnek).^[51]

Jóllehet a bírói tesztek, konstrukciók és standardok jelentősége éppen abban áll, hogy kiszámíthatóvá tegye a bírói jogalkalmazást, ez másként működött a magyar alkotmánybíráskodás során, amennyiben valójában végtelenül rugalmasan felhasználható eszközzé vált az AB kezében, esetről-esetre ítélve meg a versengő alapjogok és érdekek fontosságát, anélkül, hogy értékelésének szempontjainak (vagyis pl. a „szükségesség”, „arányosság” vagy az „ésszerűség”) tartalma kidolgozásra került volna.

IV. AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ÉRTELMEZÉSI GYAKORLATÁNAK JELLEMZŐI ÉS OKAI

1. Az alkotmányértelmezés paradoxonjai

Ha a magyar alkotmánybíróság 1990 és 2010 közötti értelmezési gyakorlatát akarjuk jellemezni, szembeűnő a rugalmas alkotmány és az alkotmánybírói aktivizmus közötti elvi ellentmondás. Az 1949/1989-es alkotmány ugyanis a rendszerváltást követő két évtizedben — a gyakori politikai, illetve alkotmányozási patthelyzetek ellenére — meglehetősen rugalmasnak bizonyult. Az alkotmány megváltoztatásának ugyanis egyáltalán nem voltak szigorú eljárási szabályai; az alkotmányozó hatalom egybeesett a törvényhozó hatalommal, s az Országgyűlés kétharmados többséggel módosíthatta az alkotmányt. A parlament pedig rendszeresen élt is e hatalmával; e húsz év alatt az

[49] 61/1992. (XI. 20.) AB határozat, ABH 1992. 280.

[50] Lásd például 20/1990. (X. 4.) AB határozat, ABH 1990. 69., 71–72.; 7/1991. (II. 28.) AB határozat, ABH 1991. 22., 25.; 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992. 77, 85; 11/1993. (II. 27.) AB határozat, ABH 1993. 109–110.; 22/1999. (VI. 30.) AB határozat, ABH 1999. 176.

[51] 43/1995. (VI.30.) AB határozat, ABH 1995. 195.; 45/1995. (VI. 30.) AB határozat, ABH 1995. 215.

alkotmányt több mint hússzor módosították. Ilyen körülmények között viszont, amikor az alkotmányozó hatalom cselekvőképes, vagyis maga is alkalmas arra, hogy az alkotmányos viszonyokat a változó körülményekhez igazítsa, mind a hatásköri, mind az értelmezési aktivizmus indokolatlannak tűnik.

A hazai alkotmánybíráskodás másik ellentmondása az volt, hogy bár a magyar jogrendszer, amint már volt róla szó, az írott jogon alapuló kontinentális jogon alapul, amely nem ismeri el a *stare decisis* elvét, vagyis a korábbi, hasonló jogesetek (precedensek) kötelező erejét, a magyar alkotmánybíróság tudatosan alakította ki saját esetjogát. Ez persze önmagában aligha bírálható, különös tekintettel arra, hogy az AB valójában nem is bíróság. Az Alkotmánybíróság gyakorlatára azonban az volt jellemző, hogy annak jelentős része a testület saját jogfejlesztő, kvázi-jogalkotó tevékenységének eredménye volt, vagyis idővel a döntések többsége tulajdonképpen nem az alkotmány szövegén, hanem az AB saját korábbi határozatain alapult. A valóságban így számos alkotmánybírási kinyilatkoztatás kvázi-alkotmányos rangra emelkedett, anélkül, hogy bizonyítható alkotmányos alapjai lettek volna. Elvi problémát tehát az alkotmányozás és az alkotmányértelmezés közti határok elmosódása, vagy még inkább, azok összemossa jelentett, hiszen az Alkotmánybíróságnak csak az utóbbira volt hatásköre, alkotmányozó hatalommal azonban nem rendelkezett.

További problémákat okozott az alkotmánybírási esetjog instabilitása, ingadozása is. Az alkotmányos joggyakorlat változása nyilvánvalóan kiküszöbölhetetlen minden alkotmányos rendszerben, hiszen egyrészt a társadalmi-politikai viszonyok is változnak, másrészt az alkotmányos kereteken belüli bírói jogfejlesztésnek fontos szerepe van a modern jogrendszerekben. E változásoknak azonban normális esetben hosszabb idő alatt, organikus fejlődés útján kellene történniük, míg Magyarországon az alkotmányos joggyakorlat rövid idő alatt is viszonylag gyakran változott olyan fontos kérdésekben, mint a visszamenőleges büntető jogalkotás, a szociális jogok vagy a véleménynyilvánítás korlátozásának alkotmányossága. E változékonyság nyilván jól magyarázható az alkotmányos hagyományok hiányával, az alkotmányjogi dogmatika gyengeségeivel és a kevésbé fejlett politikai kultúrával, ám minden bizonnyal az eklektikus és ellentmondásos alkotmánybírási értelmezési gyakorlat is hozzájárult ahhoz. Így, bármennyire központi szerepet szánt is az AB a jogbiztonság elvének, az kevésbé érvényesült a saját működése során.

2. Az alkotmányértelmezést befolyásoló változók

a) A politikai kontextus

Magyarországon eddig még nem végeztek olyan empirikus vizsgálatot, s nem dolgoztak ki olyan elméleti keretet, amely alapján magyarázhatók vagy értelmezhetők lennének az alkotmánybírák szakmai, politikai és morális attitűdjei, vagy magatartásmintái. Ennek ellenére, legalább hipotetikusán megfogalmazhatók bizonyos, az alkotmánybírói szerepfelfogást, s ezen keresztül az AB értelmezési gyakorlatát befolyásoló tényezők, illetve változók.

Nem kétséges, hogy az 1989/90-es alkotmányozási folyamat politikai körülményei nagymértékben magyarázzák az Alkotmánybíróság önértelmezését és későbbi gyakorlatát. Az alkotmánybírák többé-kevésbé jogosan gondolhatták, hogy a folyamat félúton megrekedt, s ha egyszer az egyre megosztottabbá vált politikai szereplők nem képesek egy

koherens, modern, új alkotmány elfogadására, akkor rájuk hárul az alkotmányos viszonyok továbbfejlesztésének, s az alaptörvény modernizálásának feladata. Úgy vélhették, hogy egy tökéletlen alkotmányszöveg mellett, a hatékony alapjogvédelem hagyományai és intézményei híján nincs más választásuk, mint felvállalni az alapjogok védelmének feladatát az állami beavatkozással szemben,^[52] amely csak akkor lehet hatékony, ha az Alkotmánybíróság — amelynek megfelelő közjogi helyzete és lehetősége volt e szerep betöltésére — kreatív, ha úgy tetszik, aktivista módon értelmezi az alkotmányt, és szükség esetén bátran él a törvényhozással szembeni, lényegében véve abszolút vétőjogával.

Az Alkotmánybíróság alapjogvédelmi teljesítménye, működésének pozitív társadalmi hatásai nehezen kérdőjelezhetők meg, jogi értelemben bármennyire vitatható módon történt is mindez. Az alkotmánybírói aktivizmus legjobb igazolását sokan épp az alapjogok védelmének eredményeiben látják. Ugyanakkor, bár az AB tevékenysége e téren alapvetően pozitív, teljesítménye ellentmondásos. Az alkotmánybírói aktivizmus ugyanis nem mindig az alapjogok kiterjesztő értelmezésére irányult, amennyiben az AB az 1990-es években jól felismerhetően egyfajta konzervatív morális értékrendet képviselt több olyan, a társadalmat mélyen megosztó kérdésben, mint az abortusz, az eutanázia vagy a homoszexuálisok jogai.^[53] Megjegyzendő továbbá, hogy az Alkotmánybíróság aktivizmusa nem korlátozódott az alapjogi bírászkodásra, hanem államszervezeti kérdésekben is érvényesült, amit jól példáznak az államfői jogkörök korlátozására vagy akár a saját jogkörének kiterjesztésére vonatkozó döntései.

Az AB értelmezési gyakorlatát a rendszerváltás alkotmányos és politikai hagyományai más módon is befolyásolták. A testület hatalmát és érdekérvényesítő képességét nagyban megnövelte, hogy a kormánypárti és az ellenzéki, szélesebb kontextusban pedig a jobb- és baloldali politikai pártok konfliktusai 1990 után gyorsan kiéleződtek, s a pártok kompromisszumképtelensége megmerevítette a rendszerváltás során létrejött intézményi viszonyokat. Az Alkotmánybíróság hatékonyan használta ki ezt a helyzetet, a tényleges intézményi kontroll hiányát, akár annak felvállalásával is, hogy a törvényhozó vagy a végrehajtó hatalom bitorlásával vádolják.

b) Az alkotmánybírák politikai és morális attitűdjei

Hasonlóan más országokhoz, az AB számos határozatát Magyarországon is gyakran és hevesen bírálták, és minősítették politikai motivációjú döntésnek. E kritikákat az is erősítette, hogy bár 2010 előtt nem jelöltek első vonalbeli politikusokat alkotmánybírónak, s természetesen érvényesült a megválasztáshoz szükséges kétharmados többségi szabály, a mindenkori kormány- és ellenzéki pártok egyaránt ragaszkodtak a paritásos bírójelölés hagyományához, fenntartva a politikai egyensúlyt az AB összetételében. 1990 óta csak két-három konszenzusos bírójelölt akadt.

A magyar alkotmánybíróság továbbá sosem tartózkodott a parlamenti pártokat és a közvéleményt élesen megosztó politikai kérdések eldöntésétől, vagyis nem alakult ki az amerikai „politikai kérdések doktrínájához” (*political question doctrine*) hasonló, az ilyen

[52] Sólyom, 2001, 117, 4. lábjegyzet.

[53] Kis, 2000, 243.

ügyekben való állásfoglalástól tartózkodó magatartást preferáló magatartásmód. Az Alkotmánybíróság, különösen működésének első szakaszában, többször is döntőbíróként lépett fel az éles politikai vitákban, mint például a köztársasági elnök és a miniszterelnök hatáskörének elhatárolását, a kárpótlás módját, a kommunista uralom idején elkövetett egyes bűncselekmények visszamenőleges büntethetőségét vagy az ún. ügynökkérdést illetően. A politikai konfliktusokba való, az alkotmányszöveg alapján gyakran nehezen igazolható határozatok miatt sokszor vádolták az AB-t politikai elfogultsággal.

Az egyes alkotmánybírák, vagy az AB mint testület politikai motivációi persze nem bizonyíthatók egyértelműen. Mégis, a megosztó politikai ügyek eldöntése az alkotmányszövegből nem levezethető (sőt néha azzal inkább ellentétesnek látszó) indoklások alapján (mint a köztársasági elnök kinevezési vagy hadsereg-főparancsnoki jogkörei esetében), vagy a korábbi gyakorlat kielégítő magyarázat nélküli megváltoztatása (így például a visszamenőleges igazságszolgáltatás ügyében vagy a szociális jogokra vonatkozóan) ésszerűen vetik fel az alkotmánybírák rejtett politikai motivációinak a gyanúját.

1990 és 1994 között például a Sólyom-bíróság többsége minden konfliktusban a konzervatív jobboldali kormány álláspontját támogatta a liberális Göncz Árpád államfővel szemben, egy olyan, az alkotmányból nem levezethető elvi álláspont alapján, amelynek igazolásaként tévesen hivatkozott a klasszikus parlamentáris demokráciák gyakorlatára.^[54] 1992-ben az AB egyhangú határozattal semmisítette meg az egyéni képviselői javaslat alapján megszavazott ún. Zétényi-Takács törvényt, amely visszamenőleges hatállyal kívánta büntethetővé tenni a rendszerváltást megelőzően elkövetett, politikai okból nem üldözött egyes, időközben már elévült bűncselekményeket. Az Alkotmánybíróság a jogállamiság alkotmányos követelményeire való hivatkozással kategorikusan kizárta a visszamenőleges hatályú büntető jogalkotás lehetőségét.^[55] Alig egy évvel később azonban, amikor már a kormány tett hasonló tartalmú — igaz, a „nemzetközi jog általános elveire” hivatkozó — javaslatot, az AB gyökeresen megváltoztatta korábbi álláspontját, s immár alkotmányosnak ismerte el a háborús és emberiség elleni bűnökként, utólag hozott törvény alapján üldözni kívánt kommunista bűncselekmények büntethetőségét.^[56]

1994 és 1998 között, amikor a szocialista-liberális kormánykoalíciónak kétharmados (alkotmányozó) parlamenti többsége volt, az AB, egyfajta speciális második kamaraként kívánt az erős végrehajtó hatalom ellensúlyaként fellépni, amely ambíciója jól szemléltethető az ún. Bokros-csomag felülvizsgálatával, amelynek során a testület a gazdasági megszorító intézkedéseket tartalmazó több törvényi rendelkezést is megsemmisített a szociális jogokra vonatkozó korábbi gyakorlatának megváltoztatásával.^[57]

Az AB 1998-ban megsemmisítette az Országgyűlés Házszabályának a frakcióalakításra vonatkozó rendelkezését, kimondva, hogy minden olyan pártnak joga van önálló

[54] Az AB szerint ugyanis a parlamentáris rendszerben a kormány „a végrehajtó hatalom kizárólagos letéteményese”, illetve, hogy a „köztársasági elnök kívül áll a végrehajtó hatalmon”. (48/1991. (IX. 26.) AB határozat, ABH 1991, 230.) Ez azonban tévedés, mert az államfő nemcsak a félprezidenciális, illetve az elnöki rendszerekben, hanem valamennyi parlamentáris monarchiában, illetve a parlamentáris köztársaságok egy részének alkotmánya szerint a végrehajtó hatalom része.

[55] 11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992. 83., 88-89.

[56] 53/1993. (X. 13.) AB határozat, ABH 1993. 323.

[57] Kis, 2000, 235-243., 54. lábjegyzet.

parlamentari képviselőcsoport létrehozására, amely az országgyűlési választásokon országos listán mandátumot szerzett, függetlenül képviselőinek számától. A döntés, mely lényegesen befolyásolta a parlamenti politika kereteit és működését, megtörte az egyenlő és szabad mandátum közvetlenül az alkotmányból származó elvét olyan politikai megfontolások — a jelentős választói támogatást kapott pártok „pozitív diszkriminációja” — érdekében,^[58] amelyek alighanem csak a tágabb politikai kontextusban lennének érthetőek.

Az AB politikai beágyazottságát mutatják azok a reakciók is, amelyek két, korábban baloldalinak tekintett bíró „átszavazását” kísérték 2007-ben, amikor is Bihari Mihály és Kukorelli István is amellet szavaztak, hogy a legnagyobb ellenzéki párt által a politikai viták középpontjában álló, a balliberális kormánykoalíció intézményi reformjainak megakadályozását célzó, közpolitikai kérdésekben kezdeményezett országos népszavazás alkotmányos, s ezért megtartható.^[59]

Az alkotmánybírák szavazatait, egyéni döntéseit politikai kötések mellett nyilvánvalóan morális meggyőződések is befolyásolják, különösen az olyan nehéz erkölcsi kérdések megítélésében, mint az abortusz vagy az eutanázia. Az ilyen döntések a bírák közötti alkalmi kompromisszumok útján nehezebben oldhatók meg, s a politikai közélet és a közvélemény reakciói is élesebbek lehetnek. Ezek indokolhatták, hogy néhány ilyen esetben az AB kevésbé aktivista módon járt el (mint pl. abban a kérdésben, hogy a magzat embernek tekintendő-e), vagy sokáig halogatta a döntéshozatalt (mint az eutanázia alkotmányosságának megítélésénél). Ezzel kapcsolatban megjegyezhető még, hogy az AB a súlyos erkölcsi, világnézeti kérdéseket felvető ügyekben gyakran tartózkodott a morális olvasattól, s igyekezett más, értéksemleges értelmezési módszert alkalmazni.

c) Intézményi érdekek

Az Alkotmánybíróság döntéseit — más közhatalmi szervekhez hasonlóan — gyakran befolyásolták saját intézményi érdekei. Ilyen irányú motivációi jól felismerhetők a Legfelsőbb Bírósággal (LB) való hatásköri konfliktusai, illetve a rendes bíróságok jogkörét érintő ambíciói esetében. Így vita alakult ki arról, hogy vajon az LB jogegységi döntései alkotmányossági felülvizsgálat alá tartoznak-e vagy sem,^[60] az AB az alkotmányjogi panasz-eljárásban hozott döntése alapján hogyan orvosolható a megállapított alapjog-sérelem,^[61] s hogy az ilyen eljárás eredményeként az AB megsemmisíthet-e egy jogerős bírói ítéletet.^[62] Ugyancsak szervezeti önérdék és nem valamifajta önkorlátozás motiválta a testület ambícióit a bizonyos jogköreitől való megszabadulásra, bár ezek nem érintették különösebben értelmezési gyakorlatát. Az AB mindenesetre némely jogkörét tudatosan nem gyakorolta (mint például az előzetes normakontrollt vagy az alkotmány absztrakt értelmezésére irányuló hatáskört).

[58] 27/1998. (VI. 16.) AB határozat, ABH 1998. 197.

[59] 59/2007. (X. 17.), ABH 2007. I. kötet, 689.; A legnagyobb kormánypárt megakadályozta a két bíró új-raválasztását, akik megbízási idejük lejártakor nem kapták meg a távozó alkotmánybíráknak hagyományosan adományozott állami kiténtetést sem.

[60] 42/2005. (XI. 14.) AB határozat, ABH 2005. 504.; 70/2006. (XII. 13.) AB határozat, ABH 2006. 786.

[61] 23/1998. (VI. 9.) AB határozat, ABH 1998. 182., amelyben az AB kimondta, hogy az Országgyűlésnek megfelelő szabályokat kell alkotnia az alkotmányjogi panaszok jogkövetkezményeiről.

[62] Lásd az 57/1991. (XI. 8.) AB határozatot, ABH 1991. 272. Az AB ezzel a döntésével megsemmisített egy alkotmányellenesnek minősített jogerős bírói ítéletet, jóllehet ilyen jogkörrel nem rendelkezett.

Minden eszközzel óvta viszont az Alkotmánybíróság azt a kizárólagos jogát, hogy megállapítsa az alkotmány jelentését. Egy 1993-as határozatában az alkotmány absztrakt értelmezésével kimondta, hogy nem bocsátható országos népszavazásra olyan kérdés, amelynek elfogadása az alkotmány akárcsak burkolt módosítását eredményezné.^[63] A későbbi állandó gyakorlat alapjává vált határozat különös érdekességét az adta, hogy nyilvánvalóan ellentétes volt az alkotmány szövegével, amely csak a népszavazásra vonatkozó alkotmányos rendelkezéseket minősítette országos népszavazásra nem bocsátható témáknak.^[64]

Az Alkotmánybíróság magatartása a Sólyom utáni korszakban óvatosabbá vált; a testület a korábbiaknál nagyobb gondot fordított a különböző politikai érdekek kiegyenlítésére, s gyakorta halogatta a világos és egyértelmű állásfoglalást a politikailag kényes ügyekben. A dodonai, önmagukban is értelmezést igénylő döntések meghozatala mellett egy másik, előnyben részesített konfliktuskerülő technika volt a formális alkotmányellenesség kimondása a valós alkotmányjogi probléma érdemének elbírálása nélkül.^[65] Az AB ítékezésében is mérsékeltébbé vált, jobban ragaszkodva az alkotmány-szöveghez, jóllehet bizonyos aktivista reflexek — mindenekelőtt a korábbi AB-határozatokat precedenseknek tekintve — mindvégig megmaradtak.

d) Szakmai háttér és bírói szerepfelfogás

Az egyes alkotmánybírák jogász-szakmai értékrendje, bírói vagy értelmezési filozófiája ugyancsak jelentősen befolyásolta az AB szerepfelfogását és értelmezési gyakorlatát. Az alkotmányértelmezés, illetve az egyes alkotmánybírói funkciók hagyományainak hiányában azonban a különböző elméleti elkötelezettségeknek vélhetően kisebb jelentőségük volt, mint a hosszú alkotmányos tradíciókkal rendelkező országokban, amelyekben az alkotmányértelmezés elvei és módszerei sokkal jobban kidolgozottak, mint nálunk. Ezzel együtt az Alkotmánybíróság tevékenységén keresztül jól látható a jogpozitivizmus részleges háttérbe szorulása a magyar alkotmányjogban. Ugyanakkor a szocialista jogrendszerből örökölt jogértelmezési kánonokkal^[66] szemben nem alakultak ki elméletileg megfelelően alátámasztott rivális értelmezési elvek vagy filozófiák,^[67] hiszen még amikor az AB morális értelmezést vagy jog-összehasonlítást használt, akkor is mindenekelőtt külföldi mintákat követett, többé-kevésbé mechanikus módon.

A „gyakorlati” és „elméleti” jogászok eltérő attitűdjeinek sem tulajdonítható különös jelentőség, hiszen az alkotmánybírák elsöprő többsége az egyetemekről került ki, s csak néhányan közülük voltak korábban gyakorló bírók. Az alkotmánybírói szerepfelfogás egy további lehetséges, gyakran emlegetett befolyásoló tényezője az AB tagjainak jogági kötődése, azaz szakmai irányultsága. Az egyik ilyen ismerv a közjogászok és

[63] 2/1993. (I. 22.) AB határozat, ABH 1993. 33.

[64] Alkotmány, 28/C. § (5) bekezdés c) pont.

[65] Lásd például a 7/2004. (III.24.) AB határozatot, ABH 2004. 98.

[66] A szocialista jogelmélet többé-kevésbé a Savigny-féle klasszikus jogértelmezési elveket fogadta el, megkülönböztetve a) nyelvi, b) logikai, c) történeti és d) rendszertani értelmezést. Lásd Savigny, 2004, 91–95., 215–246. Hazai recepciójához: Szabó, 1960.

[67] A szakirodalomban azonban voltak ilyen kísérletek, mindenekelőtt az amerikai Ronald Dworkin nevével fémjelzett morális értelmezés meghonosítására, lásd főleg: Kis, 2000, 235–243., 54. lábjegyzet és Tóth, 2009.

a civilisták között tesz különbséget, de az alkotmánybírák vonatkozásában nincsenek meggyőző érvek az ilyesfajta attitűdbeli eltérések alátámasztására. Lényeges változó lehet viszont az egyes alkotmánybírák jogágak szerinti szakmai érdeklődése, háttere. A vizsgált korszakban is előfordultak a testületben olyan jogászok, akik saját jogáguk „foglyaként” a szűkebb területükre jellemző jogintézmények, vagy értelmezési módszerek rabjai maradtak, bármilyen alkotmányjogi problémáról volt is szó.

Az Alkotmánybíróság értelmezési gyakorlatának legfontosabb, korábban kifejtett jellemzői, mint a rendes bíróságokra jellemző *non licet* elve (amit az angolszász irodalomban gyakran vitamegoldó modellnek — *dispute resolution model* — neveznek), a hatásköri és értelmezési aktivizmus, az esetről-esetre megválogatott, többféle értelmezési módszer alkalmazása melletti elkötelezettség nem magyarázhatók az egyes alkotmánybírák személyes attitűdjeit befolyásoló független változókkal.

Azt hiszem, az AB politikai beágyazottsága és a testület sajátos pragmatizmusa járult hozzá legnagyobb részben az 1990 után kialakult eklektikus, egységes dogmatikai rendszerbe nehezen helyezhető értelmezési gyakorlathoz, s az Alkotmánybíróság helyéhez a magyar alkotmányos rendszerben, mely mindvégig közelebb volt a politikához, mint a joghoz.

IRODALOM

- Balogh Zsolt (2000): Alapjogi tesztek az Alkotmánybíróság gyakorlatában. In: Halmai Gábor (szerk.): *A megtalált alkotmány? A magyar alapjogi bíráskodás első kilenc éve*. Indok, Budapest, 122–144.
- Brest, Paul (1980): The Misconceived Quest for the Original Understanding. In: *Boston University Law Review*, Vol. 60. No. 2. 204–238.
- Brewer-Carías, Allan R. (1989): *Judicial Review in Comparative Law*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Brison, Susan J. – Sinnott-Armstrong, Walter (1993): *Contemporary Perspectives on Constitutional Interpretation*. Westview Press, Boulder – San Francisco – Oxford.
- Cappelletti, Mauro – Adams, John Clarke (1966): Judicial Review of Legislation: European Antecedents and Adaptations. In: *Harvard Law Review*, Vol. 79. No. 6. 1027–1217.
- Cappelletti, Mauro (1993): Bírói felülvizsgálat, összehasonlító perspektívában. In: *Jogállam*, 1. szám, 18–39.
- Cole, Taylor (1969): Three Constitutional Courts: A Comparison. In: Lijphart, Arend (ed.) *Politics in Europe. Comparisons and Interpretations*. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey.
- Dupré, Catherine (2000): Importing Human Dignity from German Constitutional Case Law. In: Halmai Gábor (ed.): *The Constitution Found? The First Nine Years of the Hungarian Constitutional Review on Fundamental Rights — A megtalált alkotmány? A magyar alapjogi bíráskodás első kilenc éve*. INDOK, Budapest, 215–226.
- Ely, John Hart (1980): *Democracy and Distrust. A Theory of Judicial Review*. Harvard University Press, Cambridge – Massachusetts – London.
- Favoreu, Louis (1986): *Les Cours Constitutionnelles*. Presses Universitaires de France, Paris.
- Favoreu, Louis (1993): Az alkotmánybíráskodás amerikai és európai modellje. In: *Magyar Jog*, 4. szám, 243–251.

- Goldford, Dennis J. (1990): The Political Character of Constitutional Interpretation. In: *Polity*, Vol. 23. No. 2., Winter. 262–266.
- Halmai Gábor (1999): Az aktivizmus vége? A Sólyom-bíróság kilenc éve. In: *Fundamentum*, 3. évf. 2. szám, 5–27.
- Halmai Gábor (2002): The Hungarian Approach to Constitutional Review: The End of Activism? The First Decade of the Hungarian Constitutional Court. In: Sadurski, Wojciech (ed.): *Constitutional Justice, East and West. Democratic Legitimacy and Constitutional Courts in Post-Communist Europe in a Comparative Perspective*. Kluwer International Law, The Hague-London-New York.
- Kis János (2000): Alkotmánybíráskodás a mérlegen. In: Kis János: *Alkotmányos demokrácia. Három tanulmány*. INDOK, Budapest.
- Kommers, Donald P. (2007): Germany: Balancing Rights and Duties. In: Jeffrey Goldsworthy (ed.): *Interpreting Constitutions. A Comparative Study*. Oxford University Press, Oxford.
- Pokol Béla (1994): *A magyar parlamentarizmus*. Cserépfalvi, Budapest.
- Posner, Richard A. (1990): *The Problems of Jurisprudence*. Harvard University Press, Cambridge, London.
- Sajó András (1993): A „láthatatlan alkotmány” apróbetűi. A magyar Alkotmánybíróság első ezerkétszáz napja. In: *Állam és Jogtudomány*, 1–2. szám, 37–96.
- Savigny, Friedrich Carl von (2004): *Vorlesungen über juristische Methodologie. 1802–1842*. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main.
- Scalia, Antonin (1997): *A Matter of Interpretation. Federal Courts and the Law*. Princeton University Press, Princeton.
- Schwartz, Herman (2000): *The Struggle for Constitutional Justice in Post-Communist Europe*. The University of Chicago Press, Chicago – London.
- Sólyom László (2001): *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Sólyom László – Tóth Gábor Attila (1997): A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez. Sólyom Lászlóval, az Alkotmánybíróság elnökével Tóth Gábor Attila beszélget. In: *Fundamentum*, 1. évf. 1. szám, 31–44.
- Szabó Imre (1960): *A jogszabályok értelmezése*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Szente Zoltán (2010): A nemzetközi és külföldi bíróságok ítéleteinek felhasználása a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában 1999–2008 között. In: *Jog – Állam – Politika*, 2. évf. 2. szám, 47–72.
- Szente Zoltán: Unsystematic and incoherent borrowing of law. The use of foreign judicial precedents in the jurisprudence of Hungarian Constitutional Court, 1999–2010. In: T. Groppi, M. – Ponthoreau, C. (eds.) (2013): *Constitutional Cross-fertilization. The Use of Foreign Precedents by Constitutional Judges*. Hart Publishing, London [megjelenés alatt.]
- Tóth Gábor Attila (2009): *Túl a szövegen*. Osiris, Budapest.
- Törő Károly (1992): Az alkotmánybíráskodás és a „láthatatlan alkotmány”. In: *Magyar Jog*, 2.
- Whittington, Keith E. (1999): Constitutional Interpretation. In: *Textual Meaning, Original Intent, and Judicial Review*. University Press of Kansas.